

ADATOK CSONGRÁD MEGYE TELEPÜLÉSÁLLOMÁNYÁNAK FEJLŐDÉSÉHEZ

Írta: KLEBNICZKI JÓZSEF

Csongrád megye településállományának fejlődése és azzal együtt a település-hálózatának kialakulása hosszú történelmi múlt eredménye. A fejlődés nem volt zavartalan. A különböző országos és helyi csapások (a háborúk, a nagybirtokosok földért való harca, az árvizek és járványok pusztításai) erősen éreztették hatásukat. Ezek nemcsak a népesség számának változásában, hanem a településállomány ingadozásában is megmutatkoztak. A török megszállás, a bécsi udvar gazdaságpolitikája és a kapitalista fejlődés törvényszerűségei erősen rányomták bélyegüket a megye jelenlegi településeinek térbeli megoszlására, nagyságára és jellegére.

A településeket létrehozó, fenntartó és fejlődésüket előmozdító földrajzi energiák és gazdasági-társadalmi tényezők együttes hatására a megye településállománya koronként változott.

Csongrád megye a prehisztorikus idők óta lakott terület volt, amint ezt a különböző helyekről előkerült régészeti leletek bizonyítják. A honfoglalást megelőző időszakban a megye területén különböző népek telepedtek meg, s a kisebb és ideiglenes települések mellett már állandó jellegű települések is kialakultak (pl. Csongrád stb.).

A csekély reliefenergiájú felszín és akkor még vizekben gazdag Csongrád megye a honfoglaló magyarság számára alkalmas terület volt, itt meglepedett, szállásokat, majd később falvakat létesített.

A feudalizmus korában a reánk maradt feljegyzések és oklevelek alapján — a jelenlegi megye területén — száznál több kisebb-nagyobb falu mutatható ki. Az akkori természeti viszonyok és gazdasági élet alapján a települések zöme a Tisza, a Maros és azok mellékágai mellett az árvízmentes teraszokon, szigeteken és parti dűnéken, az ún. ősi települési szinteken helyezkedtek el.

Különösen a Tiszántúl és a Tiszavölgy pereme volt a meglepedők részére alkalmas terület, mert a vizek ételmet (halászat, pákászat, madarászat) és az ellenséges népek támadása ellen védelmet nyújtottak. A Békés—csanádi löszháton és más kiemelkedő területeken levő legelők állattenyésztésre, a szántóterületek pedig földművelésre voltak kedvezőek.

A Duna—Tisza közti Hátság területén már jóval kevesebb település volt, mert a falvak létesítéséhez szükséges természeti földrajzi feltételek (elsősorban víz, szántóterület) nem voltak meg, és a társadalom fejletlensége miatt a gyengébb minőségű legelőkön csak kisebb, ún. „kunszállások” létesültek.

A megye területét az aprófalvas települési forma jellemezte, s a megye településsűrűsége a jelenleginél nagyobb volt. A települések többsége pedig a mainál kisebb volt. A vizek mellett halásztanyák, halászfalvak, máshol pedig néhány házcsoportból álló kis falvak létesültek, mert a hatalmas vízvivilág, mocsári erdőségek és futóhomokos területek, valamint a földművelés alacsony színvonala akadályozták a nagyobb települési helyek kibontakozását. Az akkor természeti földrajzi környezet, a gazdasági élet és a termelőerők fejletlensége miatt a települések lélekszáma is kicsi volt. A kis-népességű falvak egy része nem is volt állandó jellegű település. A feljegyzések alapján megállapítható, hogy aránylag rövid idő alatt települések tűntek el, máshol pedig újak keletkeztek. Ez a háborús pusztításokon kívül azzal is magyarázható, hogy a legelők és szántók kimerülése után újabb területeket vontak művelés alá, és ez is hozzájárult az új települési helyek létrehozásához.

Az egyes kisebb falvak lakói — bármennyire is igyekeztek földesurak a jobbágyaikat visszatartani — a kedvezőbb fekvésű települési helyekre költöztek. Ezáltal azok népessége nemcsak megnövekedett, hanem e települések a táj központjává is váltak és vásártartási jogot kaptak. A helyzeti energiájuk (folyami átkelőhely, utak találkozási stb.) következtében az ipar és kereskedelem

kezdekk kibontakozni, kezdetleges polgáriadodási folyamat is megindult, sőt városi jogot is nyertek aszerint, hogy fejlődésükben mennyire jutottak el (pl. Szeged városi jogot 1247-ben, Hódmezővásárhely pedig mezővárosi rangot 1440 körül kapott).

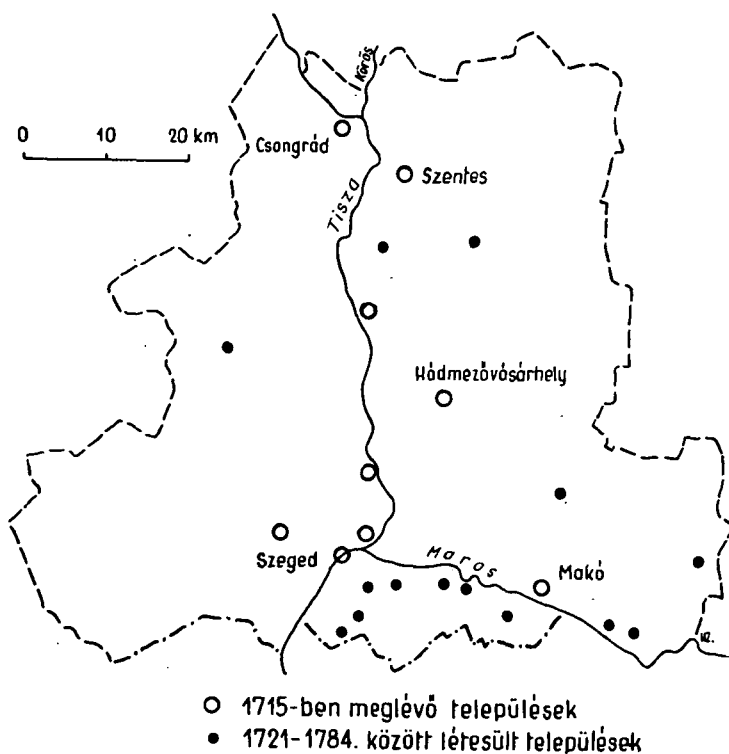
A XVI. században a termelőerők fejlődése megállt, a táj képe újra megváltozott és a honfoglaláskori állapotokat mutatta. A földrajzi energiák településfejlesztő hatása csökkent, s a megye településállománya az előbbi korszakhoz viszonyítva visszaesett.

A török előrenyomulása, az állandó harcok és a török megszállási idő alatti kíméletlen adózás miatt a községek jelentős része elpusztult. A megmaradt népesség a biztonságosabb területekre, a nagyobb szomszédos települési helyekre (khász városokba) menekült. Még a nagyobb települési helyek is pl. Hódmezővásárhely, Makó, Szentes stb. az állandó harcok következtében ideiglenesen elnéptelenedtek, s így a megye tiszántúli része a XVII. század végére lakatlan pusztasággá változott.

A középkori falvak pusztulását azonban nem lehet kizárólag a török pusztítás eredményeként feltüntetni, mert ebben más tényezők is szerepet játszottak. Ezek közül elsősorban ki kell emelnünk azt a tényt, hogy a kisebb falvak kizsákmányolt lakossága már a XV. században megindított egy belső vándorlási folyamatot, és ez a török előrenyomulásával tovább folytatódott. Ehhez járult még a XVI. században a bizonytalan földesúri joghatóság is. A megye településállományának a XVI. századi csökkenése, a falvak elnéptelenedése, majd pusztulása a török megszállás és a belső vándorlás együttes következménye.

A falvak elnéptelenedése miatt a települések határai is megváltoztak. Az elpusztult falvak területének egy része a török megszállást átvészelő községekhez és városokhoz került, s így nagyhatárú városok (Szeged, Hódmezővásárhely, Makó, Szentes) és községek (Mindszent, Szegvár stb.) alakultak ki. A településnélküli területeket a meglévő városok és községek lakossága külterjes állattenyésztésre használta fel, mert ebben az időszakban ez volt a legfontosabb jövedelmi forrás.

CSONGRÁD MEGYE TELEPÜLÉSÁLLOMÁNYA A XVIII. SZÁZADBAN.

1. ábra

A XVIII. század elején a települések és lakosság számáról az első említésre méltó adat 1715-ből származik. A megyei összeírás szerint Csongrád megye területén mindössze csak nyolc település volt. Az összeírásban említett települések kivétel nélkül a folyók árvízmentes teraszain helyezkedtek el, és pedig hét a Tisza, egy pedig a Maros mellett. A Maroson túli terület, a Marosszög még török megszállás alatt állott.

Bizonyos említésre méltó változást találunk az 1720-as megyei összeírásokban. Az összeírás szerint a helységek száma csak eggyel növekedett (Kiskundorozsma), és a nagyobb települések körül, az elpusztult falvak helyein már szállásokat is találunk. Ezek száma alig haladja meg a huszat. Ez az adat számunkra rendkívül fontos, mert ez azt igazolja, hogy a termelőerők újra fejlődésnek indultak, s a településeket létrehozó, fenntartó és fejlesztő földrajzi energiák hatása fokozatosan növekedett, az ember újra birtokába vette a földet és megkezdte harcát a természet ellen.

A következő évtizedekben a gazdasági élet fejlődésével az elpusztult falvak egy része újra felépült, és a megye területe fokozatosan benépesült. Ezt igazolja az első, hivatalosnak is elfogadható magyarországi népszámlálás is (1784—1787), amely szerint Csongrád megye területén már 23 önálló népesebb települési helyet találunk, vagyis 60 év alatt a települések száma több mint kétszeresével növekedett.

Az 1715 és 1787 között a községek többsége a Marosszögben és a megye keleti részén létesült. Másol alig volt önálló település, mert a falvak kialakulásához szükséges természeti földrajzi és gazdasági-társadalmi feltételek hiányoztak. A Tiszavölgy még időszakosan vízzel borított terület volt, a megye nyugati részét pedig futóhomok fedte. A megye jelentős részét az újra kialakult városok (Szeged, Hódmezővásárhely stb.) birtokolták, s régi jogaikra hivatkozva igyekeztek a nagy határt maguknak biztosítani. Az új nagybirtokosok többsége pedig megelégedett majorságok létrehozásával.

A terület benépesítésében és ezzel együtt újabb községek létesítésében nagy szerepet játszottak a telepítések is, különösen a Marosszögben és a megye délkeleti részén (a volt Csanád megye területén).

A XVIII. század második felében a majorsági gazdálkodás a megyénkben is erőteljesen kibontakozott a bécsi udvar gazdasági politikája következtében. A fejlődő osztrák ipar miatt Ausztria gabona-behozatalra szorult és az olcsó gabonát Magyarország szállította. A gabonaexport a majorsági gazdálkodásnak kedvezett, és új növények meghonosításával (dohány, kukorica stb.) a mezőgazdaság, elsősorban a földművelés fellendült, s a rideg, külterjes állattenyésztést, amely az előző század gazdasági életét jellemezte, háttérbe szorította.

Ugyanakkor a meglévő települési helyek „túlnépesedése” a lakosság kiáramlását vonta maga után, s ez is hozzájárult újabb települési helyek keletkezéséhez. *Fényes E.* leírása szerint a XIX. század első felében a megye területén a már meglévő nagyobb települési helyek körül — anélkül, hogy az önálló települések száma növekedett volna — számos külterületi lakotthely és pusztá található.

A gazdasági élet további fellendülése, a kapitalizmus kibontakozása, a XIX. század második felében lezajló nagy folyószabályozási munkálatok, a belvízlevezetések, a rétek, a legelők feltörése és szántóföldkékké való átalakítása, a futóhomokos területek megkötése, gyümölcsösökké és szőlökké való átalakítása, az út- és vasúthálózat kiépítése maga után vonta a régi települési helyek további fejlődését, a népesség növekedését, miközben újabb falvak és más települési helyek (tanyák és majorságok) keletkeztek.

Csongrád megye települési képe az Alföld többi területéhez hasonlóan nem vált csoportos településsé (a Marosszög és a volt Csanád megye egy részének kivételével). Gazdasági és társadalmi okok következtében a lakosság jelentős része a nagyhatárú városok és községek határába rajzott ki, és ott külterületi lakott helyek, elsősorban tanyák ezreit létesítette.

Helytelen volna azonban a tanyák kialakulását kizárólag az állattenyésztésből az intenzív földművelésbe való átmenet termékeként felfogni. Az átmenet létrejöhett volna új községek alapításával is, amint ezt a Marosszögben és a megye délkeleti részében tapasztalhattuk. Az új községek kialakítását társadalmi és gazdasági tényezők is akadályozták. A városok vezető rétege ragaszkodott a nagy határhoz, mert a tanyaföldet a városi ingatlanok nagyságához mérten osztották ki, s így jövedelmüket növelhették.

A tanyavilág kialakulásának időpontja nem volt egységes az egyes városok és községek határában. Általában a lakosságnak a városok és községek határába való kirajzása *a tulajdonképpeni tanyavilág kialakulása a XIX. század közepén indult meg.*

Befejeződésének időpontját pedig a két világháború közötti időszakban húzhatjuk meg.

A tanyavilág kialakulásának eltérő időpontjaiban szerepet játszottak a települések határában levő talaj- és birtokviszonyokban mutatkozó különbségek is. Pl. Hódmezővásárhely határában a talajok túlnyomó része mezősegi és öntéstalaj. Ezzel szemben Szeged határában jelentős részein homoktalajok találhatóak. Ezek a múlt század közepén még növénytermesztésre alkalmatlan területek voltak. A két város határában a birtokviszonyok is különböztek. A homoktalajokon a kisbirtokok, a mezősegi talajokon pedig a középbirtokok voltak többségben. A futóhomokos területek megkötése véglegesen a két háború között fejeződött be, ezért Szeged határában a tanyavilág kibontakozása ebben az időben ért véget.

A tanyasűrűség tekintetében is különbséget találunk a megye területén. A homokterületeken szőlő- és gyümölcskultúra alakult ki, s itt kis parcellákon épültek a tanyák, ezért a tanyasűrűség nagy. Ezzel szemben a mezősegi és öntéstalajon elsősorban szántóföldi növénytermesztéssel foglalkoztak, a birtokok is nagyobbak voltak, és az ott létesült tanyák egymástól kissé távolabb épültek, ezáltal a tanyasűrűség kisebb.

Egyes helyeken gazdasági-társadalmi okokból megkezdődött a tanyák tömörülése, és ezekből a fejlődés eredményeként tanyaközpontok, majd egyesekből községek létesültek.

A külterületen nemcsak tanyák, hanem — amint fentebb említettük — a gazdasági fejlődés eredményeként a nagybirtokokon majorságok is létesültek. Egy-egy majorságnak jelentős népessége is volt, és ezek is a külterületi lakotthelyek központjaivá váltak. A demokratikus földosztás után a majorságok körül újabb tanyák létesültek. A nagyobb és sűrűbb tanyaközpontokból az 1950-es közigazgatási reform alapján új községek alakultak ki.

A megye lakosságának jelentős része még ma is külterületen, főleg tanyákon él (a népesség 35,9%-a, ha Szegedet is figyelembe vesszük, akkor csak 28%-a).

Csongrád megyében a különböző gazdasági és társadalmi tényezők együttes hatása miatt a külterületi települések száma jelentős különbséget mutat. Ezt a külterületi lakotthelyek és külterületi népesség eloszlásából is megállapíthatjuk.

A külterületi lakotthelyek száma legnagyobb a szegedi, legkisebb pedig a makói járásban. Ez a járás területének nagyságával, a községsűrűséggel és a külterületi lakotthelyeket létrehozó tényezőkkel függ össze. A városok közül legtöbb külterületi lakotthelye Hódmezővásárhelynek, legkevesebb pedig Szegednek van.

A külterületi népesség arányszáma legkisebb a makói (14,6%), a legnagyobb a szentesi járásban (56,2%). A városok közül Hódmezővásárhelyen legmagasabb a külterületi népesség aránya (25%), utána Szentes következik (20,4%). Legkisebb a külterületi népesség aránya Szegednek, ahol a lakoságnak mindössze csak 1,3%-a él a város határában. A községek külterületi népessége is rendkívül változatos. Nincs külterületi népessége Küköbháznak, az 1%-ot sem éri el Tizasziget, Ferencszállás és Nagyér. Ezzel szemben Cserebökény lakossága teljesen külterületen él. Igen nagy a külterületi népesség aránya Dóc, Árpádhalom stb. községeknek.

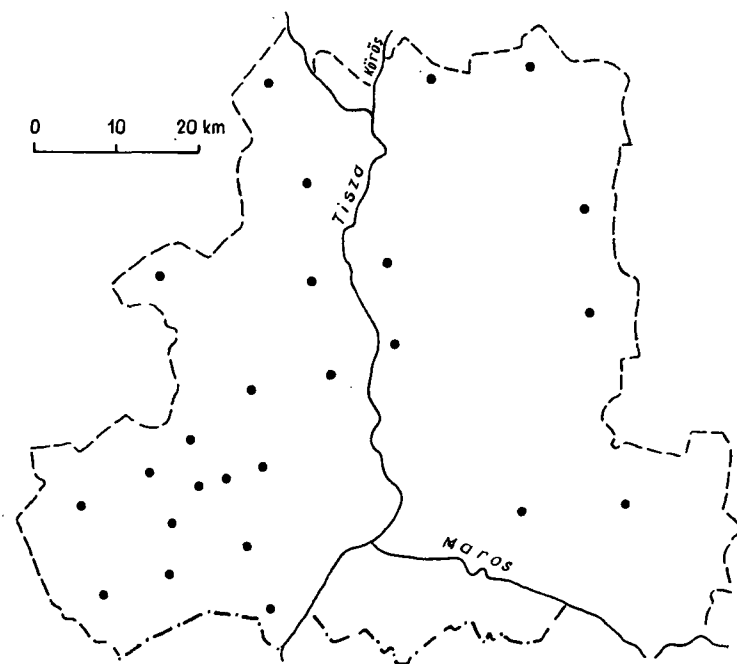
A kapitalizmus kibontakozása a települési hálózat sűrűségén — a tanyavilág nagyarányú kialakításától eltekintve — lényeges változást nem idézett elő. Ennek okát az ipari fejlődés lassú ütemében és a sajátos városiasodásban kell keresnünk.

Az önálló települések száma a XIX. század folyamán lényegesen nem változott. 1787-es összeírás szerint Csongrád megyében 23 önálló település volt, s számuk 1900-ra csak 38-ra emelkedett. A XIX. században alakult községek részben a volt nagybirtokosok majorsági központjaiból alakultak (pl. Sövényháza, Mágocs stb.), részben pedig telepítések következtében jöttek létre (pl. Küköbháza, Sándorfalva stb.).

Csongrád megye területén az 1960-as népszámlálás alapján 68 önálló település volt, ebből 1 megyei jogú város, 4 járási jogú város és 63 önálló tanácsú község. (A legutóbbi évek adatait figyelembe véve az önálló tanácsú községek száma eggyel csökkent, mert Rákos község újra beolvadt Makó város területébe.)

A megye településállománya az utolsó hat évtized alatt csaknem másfélszeresen megnövekedett. Az 1900-as népszámlálási adatok alapján — a városokat is figyelembe véve — a megye területén csak 38 önálló település volt, ezzel szemben jelenleg 67. A megye településállományának növekedését az idézte elő, hogy a tanyákon és majorságokon élő lakosság száma megsokszorozódott, és a tanyavilágban egy központosítási folyamat indult meg, melynek eredményeként a fejlettebb központokból

1945. UTÁN LÉTESÜLT KÖZSÉGEK.

2. ábra

önálló községek lettek. A községesítés üteme azonban nem volt egyenletes. A felszabadulás előtt (1900 és 1945 között) mindössze csak 6 község létesült (Öttömös 1908, Puzstamérges 1908, Nagylak 1922, Gyálarét 1923 Puzstaszer 1934 és Eperjes 1935).

A felszabadulás után a nagyhatárú városok és községek területéből újabb községek alakultak ki. A községesítés legnagyobb üteme 1950-ben volt, amikor a fejlettebb tanyai központokból és majorságokból 14 község létesült. 1950 után a községesítés üteme csökkent és csak 6 község alakult (1953-ban 3, 1954-ben 2 és 1956-ban pedig 1).

A legtöbb új község Szeged (9) és Kiskundorozsma (4) határából vált ki. Fel-tűnő, hogy a nagyhatárú Hódmezővásárhely területén csak 2 község (Székkutas és Mártély) létesült, mert a többi helyen a községesítéshez szükséges feltétel, a tanyák spontán tömörülése még nem volt meg. Az újonnan létesült községek egy része még ma sem mutatja az igazi falusias jelleget. Többségük ma is tanyákból tevődik össze. Az utóbbi években bizonyos központosítási folyamat indult meg, ez azonban az eddig kialakult településszerkezetet lényegesen nem változtatta meg.

A községesítés révén a megye településállománya növekedett. Ez a település-sűrűségben is megmutatkozott. Amíg 1900-ban a községsűrűség a megye területén 100 km²-ként az egyet sem érte el (0,89/100 km²), ez a szám 1949-ben 1,12-re, illetve 1968-ban már 1,57/100 km²-re emelkedett. (E számadatokban a városok is benn-foglaltatnak.) A megye településsűrűsége tehát az országos mögött marad, de az Alföld többi megyéinek településsűrűségét eléri, sőt egyes tiszántúli megyék település-sűrűségét felülmúlja.

1. táblázat

A járások település-sűrűsége

Járás	Települések száma	Átlagterület nagysága kat. hold	Községsűrűség 100/km ²
Makói	16	5 156	3,05
Szegedi	30	9 157	1,89
Szentesi	16	11 437	1,51

Az 1. táblázatból látható, hogy a községsűrűség legnagyobb a makói járásban 3,05/100 km². Az országos átlagot erősen megközelíti és jóval meghaladja a megyei átlagot. Az aránylag magas és a megyétől eltérő községsűrűség a XVIII. század második és a XIX. század első felében végrehajtott telepítések eredménye. A községeket az érdekelt új nagybirtokosok létesítették. A telepítések következtében a községek átlagterülete itt a legkisebb, 5156 kat. hold. Az aránylag kishatárú községekben nem volt szükség a tanyavilág kialakulására, de Kiszombor és Csanádpalota határában tanyák is vannak.

Ezzel szemben legkisebb a községsűrűség a szentesi járásban 1,51/100 km², ami a megyei átlagot nem éri el. Ennek oka az, hogy a Tisza bal partján elterülő régi községek és városok (pl. Mindszent, Szegvár, Hódmezővásárhely, Szentes stb.) a XVIII. század óta nagy határral rendelkeztek, továbbá a nagybirtokosok is (Károlyi, Pallavicini stb.) akadályozták a községesítést. Ezért a járás területén nagy tanyavilág alakult ki több majorsági központtal. Az itteni községek átlagterülete legnagyobb a megyében (11 437 kat. hold) és a járás lakosságának többsége (56,2%) még ma is külterületen él.

Területileg legnagyobb a szegedi járás (274 723 kat. hold), és itt található a legtöbb község is (30). Az átlagterülete a szentesi járáshoz áll közelebb (9 157 kat. hold). A községsűrűség a megyei átlagot felülmúlja (1,89/100 km²). A terület homokvidék, ahol a szőlő- és gyümölcskultúrával kapcsolatban kisparsellájú tanyák sokasága alakult ki. A tanyák sűrűn helyezkednek el, ezért a községesítési folyamat is gyorsabban mehetett végbe. A járás területén a külterületi lakosság száma ma is jelentős (52,6%), akárcsak a szentesi járásban. Ez alól csak a járáshoz tartozó telepített marosszögi községek (pl. Tiszasziget, Újszentiván stb.) képeznek kivételt.

Csongrád megye területén a településfejlesztő energiák hatására városok is kialakultak. Ezek a Tisza és a Maros árvízmentes teraszain helyezkednek el. Tiszántúl

három város alakult ki (Szentés, Hódmezővásárhely és Makó). A Tisza jobb partján csak két város található (Csongrád és Szeged).

A városok a kifejlődött funkciójuk miatt lényegesen különböznek egymástól. A legtöbb és leglényegesebb funkciókkal Szeged rendelkezik. Hatásköre nemcsak a megye területére terjed ki, hanem Dél-Alföldre is. Így Szeged Dél-Alföld legnépesebb városa, gazdasági és kulturális központja. A város morfológiai képe, közművekkel való ellátottsága a városi településekre jellemző képet mutatja.

A megye többi városa mezőgazdasági jellegű település. A városi funkciók csak részben bontakoztak ki, vagy most vannak kialakulóban. Hatásuk közvetlen környezetükre terjed ki. A városiasodás csak a központokban érvényesül. Morfológiai képük átmenetet mutat a városi és falusi települések között. A központi városi magot falusias jellegű övezet veszi körül, amely fokozatosan megy át a város körül kialakult tanyavilágba. A lakosság jelentős része ma is mezőgazdasággal foglalkozik. Az ipar még alárendelt szerepet tölt be. A tervidőszakok bizonyos iparosodást eredményeztek, de az alapvető jelleget nem változtatták meg. Az utóbbi években bizonyos szerkezeti változások következtek be. Új ipari üzemek létesítésével modern lakónegyedek kezdtek épülni. A közművesítés is kezd kibontakozni.

A településállomány fejlődése nemcsak a községek számának növekedésében és a községsűrűség változásaiban mutatkozott meg, hanem a megye településeinek nagyságrendi aránya is megváltozott, amint ezt a 2. számú táblázat is mutatja.

2. táblázat

A településállomány változása 1949 és 1960 között

Népesség	A települések száma és aránya			
	1949-ben		1960-ban	
— 1 000 lakos	8	16,6%	11	16,2%
1 001— 2 000 lakos	8	16,6%	11	16,2%
2 001— 3 000 lakos	9	18,8%	15	22,1%
3 001— 5 000 lakos	7	14,6%	14	20,6%
5 001— 10 000 lakos	10	20,8%	12	17,6%
10 001— 20 000 lakos	1	2,1%	—	—
20 001— 50 000 lakos	3	6,3%	3	4,4%
50 001—100 000 lakos	1	2,1%	2	2,9%
100 001— lakos	1	2,1%	—	—
Összesen:	48	100,0%	68	100,0%

A két utolsó népszámlálási időszak között a megye településállománya 41,3%-kal növekedett. Ilyen nagy növekedést rövid idő alatt a megye életében nem találunk. Ezt a községesítésekben kell keresnünk. A növekedés következtében nemcsak a településállomány változott meg, hanem a települések nagyságrendi csoportja is. 1949-ben a megye területén az 5001—10 000 lakossal rendelkező település volt a jellemző (20,8%). Az 1950-es közigazgatási reform után az új községek létesítésével ez a szám lényegesen megváltozott, és a 2001—3000 lakosú települések lettek az uralkodók (20,6%). Ezzel a megye az országos átlagot megközelítette. Az új községek létesítésével a 10001—20 000 és a 100 000-en felüli népességű települések csoportja megszűnt (1962 után újra lett 100 000 lakosú település). Az elkövetkezendő években az erősebb központosítás és a megye mezőgazdaságának szocialista átszervezésével

együtt a megye településállományának a lakosság kategóriájában újabb változások következhetnek be.

Csongrád megye területén a településeket létrehozó és fenntartó földrajzi energiák, valamint a gazdasági és társadalmi tényezők együttes hatására az Alföld többi területéhez hasonló településállomány alakult ki. A települések — különösen a Tiszántúl — egymástól távol helyezkednek el, ezért a megye településsűrűsége itt alacsony, de egyes tiszántúli megyéknél valamivel magasabb.

A településállomány a kapitalista fejlődés jellemvonásait tükrözi, s ez a szocialista társadalom igényeit nem elégítheti ki. A szocializmus alapjainak lerakásával, a gazdasági élet megváltozásával szükséges a jelenlegi településállományt és ezzel együtt a településhálózatot módosítani.

Az elkövetkező tervidőszakokban a gazdasági, kulturális, egészségügyi és politikai feladataink maradéktalan végrehajtása érdekében a megye területén számos települési problémát kell megoldani. Ezek közül a legfontosabbak:

1. Tovább kell fejleszteni és ki kell építeni a ma még „tanyás” községeket, hogy igazi falusias jellegű mezőgazdasági településekké váljanak.

2. Azokat a településeket, ahol bizonyos városias jellegű funkciók kifejlődtek, és azoknak hatása már túlhaladt a község határain, a népesség száma is jelentős, ezeket a településeket nagyközségi rangra kell emelni.

3. A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésével szükséges mezőgazdasági központok, majorságok és különböző mezőgazdasági készenléti helyek létesítése, ahová a mezőgazdasági dolgozók éppen úgy munkába járhatnak, mint az ipari dolgozók.

4. A tanyákról a falvakba és városokba beköltözött lakosság miatt indokolt, a községek és városok további rendezése, új modern lakónegyedek kiépítése, közművesítése, a településszerkezet megváltoztatása, hogy a fejlődés eredményeként létrejött szocialista társadalomnak megfelelő települési helyek alakuljanak ki.

5. A megye mezőgazdasági terület, ahol mezőgazdasági nagyüzemek létesítése és a gépesítés szükségessé teszik a mezőgazdasággal kapcsolatos ipar kibontakozását. Ez pedig megakadályozná a megye népességének további csökkenését.

Az említett feladatok végrehajtása után Csongrád megye területén a megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok alapján egy új települési állomány alakulna ki, amely már a szocialista településhálózat jellegét tükrözi.

IRODALOM

- [1] ACSÁDY I.: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720—21. Magyar Statisztikai Közlemények, XII, 1896.
- [2] CSÁNKI D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I, 1890.
- [3] Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai. Szeged, 1961—1968.
- [4] Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. 1960. évi Népszámlálás. Budapest, 1962.
- [5] FÉNYES E.: Magyar Országunk' s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. IV, 1839.
- [6] GYÖRFFY GY.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 1963.
- [7] KLEBNICZKI J.: Adatok a Marosközög népesség- és településföldrajzához. A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 157—169, 1962.
- [8] KOVACSICS J.: A tanyai népesség Kecskeméten, Szegeden és Hódmezővásárhelyen. Statisztikai Szemle, 573—587, 1950.
- [9] Magyar Statisztikai Közlemények. Újsorozat. 1900, 1910, 1930, 1941-es népszámlálás kötetei.
- [10] MAKKAI L.: A magyar város fejlődéstörténetének vázlata. Vidéki városaink. 1961.
- [11] MENDÖL T.: Általános településföldrajz. 1963.
- [12] PERÉNYI I.—FARAGÓ K.—MAJOR J.: A mezőgazdaság és településtervezés. 1962.

О РАЗВИТИИ СОСТАВА ПОСЕЛЕНИЙ В ЧОНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ

И. Клебницки

Развитие состава поселений в Чонградской области является результатом продолжительного исторического развития. Под влиянием общественно-экономических факторов и географических энергий, проявляющихся в разных эпохах, состав поселений области изменялся. При феодализме территорию области характеризовало мелкодеревенское поселение и частота поселения в области была выше сегодняшней. В XVI. веке из-за турецкого ига и внутренних переселений большинство поселений уничтожилось и область стала почти безлюдной. С XVIII. века с развитием производительных сил состав поселений области снова увеличивался, с поселениями возникали новые деревни. В XIX. веке на территории поселений возникли хутора и усадьбы. Они стали преградами формирования групповых поселений. В некоторых местах в результате развития хуторов образовались центры, и часть их превратилась в деревни. Особенно после освобождения создались новые деревни. Так частота поселения области выросло (1,57/100 км²). Эта цифра отстаёт от среднего страны, но достигает частоты поселения других областей Альфельда. И категория величины состава поселения изменилась и поселения с 2000—3000 жителями стали характерными. Социалистическое преобразование сельского хозяйства области, сильное централизование в составе поселения приводят к новым изменениям, и это изменяет и сеть поселения.

EIN BEITRAG ZUR ENTWICKLUNG DES SIEDLUNGSBESTANDES IM KOMITAT CSONGRÁD

Von

J. Klebniczki

Die Entwicklung des Siedlungsbestandes im Komitat Csongrad ist das Ergebnis einer langen geschichtlichen Vergangenheit. Auf den Einfluss der in verschiedenen Epochen wirkenden wirtschaftlich-gesellschaftlichen Faktoren und geographischen Energien hat der Siedlungsbestand des Komitats Wandlungen durchgemacht. Zur Zeit des Feudalismus war das Gebiet des Komitats durch die kleindörflichen Ansiedlungen gekennzeichnet und die Siedlungsdichte der Provinz war grösser als die heutige. Wegen der Türkenbelagerung im XVI. Jahrhundert und der inneren Wanderung gingen die meisten Siedlungen zugrunde und das Komitat glich einer fast unbewohnten Einöde. Vom XVIII. Jahrhundert an nahm — zusammen mit der Entwicklung der Produktionskräfte — der Besiedlungsstand des Komitats erneut zu und mit den Niederlassungen entstanden neue Dörfer. Im XIX. Jahrhundert gelangten in den Dorffluren Wirtschaften und Maierhöfe zur Entstehung. Diese verhinderten die Herausbildung der gruppenweisen Siedlungen. Stellenweise kamen als Ergebnis der Entwicklung Maierhof-Zentren zustande, die sich dann allmählich zu Gemeinden zusammenschlossen. Die neuen Gemeinden gelangten besonders nach der Befreiung (1945) zur Entstehung. Dies hatte einen Anstieg der Besiedlungsdichte des Komitats zur Folge (1,57/100 km²). Diese Ziffer bleibt hinter dem Landesdurchschnitt zurück, erreicht aber die Bevölkerungsdichte der übrigen Komitate in der grossen Ungarischen Tiefebene (Alföld). Auch die Grössenordnungs-Kategorie des Siedlungshat sich geändert und die Ortschaften mit 2000—3000 Einwohnern bilden den Durchschnitt. Die sozialistische Umorganisation der Landwirtschaft des Komitats, die stärkere Zentralisierung, bringt neue Veränderungen im Besiedlungsstande mit sich, die auch das Besiedlungsnetz anders gestalten werden.